

LACKNER LÁSZLÓ

KETTŐS SZERELMI TRAGÉDIA A SZÁZADELŐN ZALABAKSÁN

Egy késői zalai ballada születése

Gyakran adódik, hogy Zalabaksán kell átutaznom. Ilyenkor különös érzés fog el, ha a falutól több száz méterre, a zöldkerítéssel körül ölelt temető síremlékei felbukkannak, vagy ha a fő útról nyíló kanyargós Kossuth utcára nézek. Van az országot szelvényben-hosszában megjárt balladák, amelyek előtörténete, keletkezési helye ma már kibogozhatatlan, de Kósa Annus balladájának megszületését elvitathatatlanul egy zalabaksai tragikus esemény inspirálta, itt keletkezett ezen a lapályos, Hetés-Göcsej-széli vidéken.

Először, a hatvanas évek közepén Pákán, zalai népművészeti csoportok találkozásán hallottam a megkapó, tizenhét versszakos balladát, amit emlékezetem szerint a pórszombati énekkar adott elő. Akkor maradt bennem az elfojtott kíváncsiság, ami időnként el-elgondolkodtatott, azért is, mert Lentiben éltem, és közel volt Zalabaksa.

A hatvanas évek elejétől országos hírnevet szerzett amatőr filmklub működött Lentiben, amelynek tagja, majd vezetője lettem. 1968-ban érelődött meg bennem az ötlet, hogy filmet kellene készíteni Kósa Annus balladájából. Félig-meddig már elkészült a forgatókönyv, amikor Balogh József, a művelődési ház akkori igazgatója megkeresett, hogy a Járási Tanácsban szeretnék, ha a tanácsköztársaság megalakulásának ötvenedik évfordulójára készítenénk egy filmet, a célra kapnánk húszezer forintot. - Kósa Annus balladája - vágtam rá, de az igazgató kétkedve nézett rám: - Ennek mi köze a tanácsköztársasághoz? - Villámként zúgott át rajtam valami, és már mondtam is: - A fiúnak azért volt pisztolya, mert büjkáló vöröskatoná lehetett. - Az igazgató nem kérte, hogy bizonyítsam, csak rábólintott: - Rendben. Csináljátok. - Így kezdtem utánajárni a történeteknek.

A frissen vakolt, tornácós házat gyorsan megtaláltam, előtte nagy, gondozott veteményes kert terült el, körülötte gyömölcsfák.

Mosolygós, hatvan év körüli asszonyra nyitottam konyhaajtót. Pillanatok alatt úgy tárulkozott ki, mintha várt volna, közben megállás nélkül gyúrta a tésztát.

- El sem tudja képzelni hányan jártak itt a rádiótól, a tévétől, meg a jóég tudja honnét... Na, szóval itt - bökö a gáztűzhelyre -, ennek a helyén egy asztal állott, emellett üldögélt Annuska. A fiú meg eminnét lőtt rá a kamra ajtóból. A lány előre bukott, le a kőre, és nem mozdult, patakzott a vér, azt mondják tiszta, de tiszta vér lett itt minden. Aztán ahogy a fiú látta, hogy Annuskának vége, magába eresztett két golyót, ő is elvágódott, ide a lány mellé, és azonnal meghalt. Szíven lőtte magát. Utcáról, szomszédokból berohantak az emberek, elszörnyülködtek a látványtól, és akkor Annuska még mozdult egyet, gyorsan föltették az ágyra, de hamarosan ő is lehúnyta örökre a szemét.

- Azt mondta valaki, hogy a golyó helye meglátszik a falban?
- Négy-öt éve még megvolt, de bevakoltattuk. Valahol itt, látja?
- Miért haltak meg?

- Hát, a lány módosabb parasztlánynak számított, a fiú meg csak egy jöttment cseléd volt. A szülők tehetős férjet szántak a lánynak, ezek meg csak egy máséi akartak lenni. Hát, így történt.

- Mesélne róla kicsit részletesebben?

- Ezerkilencszázhusz elején jött Pali a faluba, munkát keresett. Kósa sokat betegeskedett, nagy volt a gazdaság, hát fölfogadták. Együtt dolgoztak Gyulával, Annuska öccsével, de az a szerencsétlen vézna, beteges fiú volt, a Pali helyette is húzta az igát. A jó kötésű, jó vágású, erős gyerek az öreg Kósának gyorsan megtetszett, végleg fölfogták. Hamarosan házépítésbe fogtak, akkor készült el az az épület, a Pali ott is úgy serénykedett, hogy a kőműves el akarta vinni magával állandó segédnek. Na, mire év vége lett, a Palinak odaígérték Annuskát, két

Kósa Anna fényképe (a novai Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

Az egykori Kósa-ház

Kósa Anna és Gyula síremléke

BALLADA SZÜLETETT

Ma is rendszeresen találunk friss koszorút, virágot Annuska sírján.

ZALAI GYŰJTEMÉNY

10.

VAJDA JÓZSEF

HALLOTTAD.E HÍRÉT ZALAEGRSZEGNEK?

333 zalai népdal

A szerző rendezte a balladából készített filmet, 1969-ben

gyenge férfi mellé kell egy egészséges, erős férfi, gondolták. No, akkor tél közepén váratlanul meghalt a Gyula gyerek, elvitte a tüdőbaj, a gyász miatt, ugye, nem lehetett előhozni a házasságot. Közben aztán persze a Kósáné elkezdett gondolkodni: Egyke lett a lány, módos férjet is kaphat neki, így aztán halogatni kezdték az eljegyzés napját. Képzelteti, a Bíó Palinak az anyja Göntérházáról gyalog elhozta a fején, körbecben az eljegyzési süteményeket, erre azt mondták neki, hogy most nem lehet megtartani, mert sok a munka. Másodszori időpontban is eljött az a szegény asszony, igaz akkor óvatosságból a kosarát az egyik faluszéli házban hagyta, akkor meg azt találták ki, hogy beteg a ló. Később aztán nyíltan kimondták a szülők, hogy nem lesz esküvő. Az asszony volt a kegyetlen, ő nem akarta, hogy egybekeljenek.

*

Sokszor feldolgozott, ismerős történet ez, a világirodalom átfoghatatlan tengerében számtalan variációban fellelhetjük a képletet. Ha csak egy jól megírt történettel állnék szemben, ahol a szereplők helyébe bárkit beleképzelhetek, talán meghatódom, magamban cipelem órákig, napokig, de lassan túl lépek rajta! De így, a tragédia helyszínén járva-keíve, az egykori korpuszok között botladozva, felerősödnek a ballada kíméletlen sorai, sivító hangjai, síró kiáltásai, s az ember véréig hatol az elfogadhatatlan tragédia. Mennyire meg tud ragadni az egyszer megtörtént szörnyűség tárgyi közelsége, konkrétsága! Mennyivel erőteljesebb, mint a bárhol megtörténhetett, vagy történhetne elvont általánossága!

*

A zalabaksai nép 1920-tól a csesztregi templomba járt át, mivel sajátja villámcsapás következtében leégett. Ott vezették a halotti anyakönyvet is, amelyben az 1921. esztendő június hónapjának 26. napjáról, az 57. sorban az alábbi adatokat, sorokat jegyezték be:

„Név: Anna, Kósa Ferenc földműves és Sohár Fáni leánya,

Kora: 21 éves

Halál oka: gyilkosság

Észrevétel: Bíró Pál ifjú, mint gazdasági cseléd, a szülők házassági ellenkezése miatt szerelmi drámából a leányt, majd önmagát revolverrel agyonlőtte. A járási tisztiorvos bizonyítványa szerint Bíró Pál, Kósa Anna megölését, és saját életének kioltását pillanatnyi elmezavarban követte el, és tetteért beszámítható nem volt. Közös sírban nyugosznak.”

Az utolsó mondatot később, más tintával áthúzták.

Belépek a temetőbe. Gondozott kis falusi sírkert, ahol a régi sírokon is nyílnak már a tavasz első, becses virágai: a pünkösdi róza, az írisz, a bazsarózsa. Három idősebb néni látok hajlongani a kövek között; kapálnak, tépik a gázt, tesznek-vesznek.

Gyorsan ráakadok a rideg, rozsdás vaskerítéssel körülfogott műkö kriptára, amely fölött fejfaként egy magas derékba tört klasszicista kőoszlop áll, rajta vésett betűk: Kása Gyula, Kósa Anna. A felirat megtompult, az emlékmű tövének magasra csapó fű és lósóska.

Idősebb asszony áll meg mellettem, lehel már nyolcvan éves. Szóba elegyedünk.

- Akkor egymás mellé temették őket, valahol itt a temető elején - csap a kezével jobbra. - Így akarta a falu, és a szülők nem mertek ellenkezni, mert tudták, hogy rettenetesen hibáztak. Szép, külön árkolt sírjaik voltak, amit aztán a nép éjjel összekapált, másnap a Kósáné szétkapálta őket. Ez így ment hónapokon által, míg meg nem csináltatták ezt a kriptát, és ide át nem hozatták Annuskát, a Gyula gyerek mellé, a családi sírhelyre. Erre a nép - bosszúból-e, vagy mi - sutogni kezdte, hogy elcsérélték a koporsókat, és hogy a Bíró Pali feszeleg a családi sírboltban. Az asszonyt nem hagyta békén a kétség, hónapokig engedély után szaladgált, aztán felnyitatta a sírt. Persze, hogy Annuska feküdt benne. Akkor meg azért beszélte ki őket a nép, hogy még a sírban sem hagyják békén pihenni a lányukat.

- Maga is ott volt a temetésen? - kérdezem.

- Ilt-e? Az egész falu, de még a szomszéd községek is ide tódultak, azóta sem volt itt annyi nép hallja, pedig temettek ide orvost, szolgabíró, az ég tudja kiféle méltóságokat, mert tudja, egyidőben járási székhely is voltunk.

- Hol van a fiú sírja?

- Hát, arra szérül - int egy elparlagosodott, füves rész felé, ahol az öreg s rök hátát teljesen elsímította az idő. - Tudja nagyon sokáig gondozták a népek Bő ró Pali sírját, de ahogy eljárt az idő, és kihaltak a régiek, elveszeti az emlékezés.

- És a balladát tudja-e?

- Tudom, hogyan tudnám - vág egy nagyot a karjával. - Tollfosztóban, kucorichántásra ha összejöttünk mindig elénekeltük. Otthon az éjjeliszekrény fiókjában, a Bibliámban őrzöm a verseket, bármikor el tudnám danolni.

Jómagam több tizenhét strófás szöveg-változatot is találtam, de volt olyan is amelyik csak tizenöt versszakból állt. Érdekes, hogy egy falun belül is, egyik-másik mennyire eltért a többitől.

*

A film elkészült, díjakat nyertünk vele, de én csak 1980-ban találkoztam újra a balladával, amikor kezembe került Vajda József Hallottade hírét Zalaegerszegnek? című, a Zalai Gyűjtemény közművelődési kiadványsorozatában megjelent könyve, amely 333 zalai népdalt tartalmaz - nagyobb részt saját gyűjtésből. Az utolsó oldalakon ismerteti a balladát. (Adatközlő: Harkány Lajosné, Nova, 1952.)

A nyugdíjas tanár így emlékezik a kincstalálás izgalmas pillanatára:

- Ezerkilencszázötvenről Nován tanítottam, s egy év múltán itt kezdtem el a rendszeres népdalgyűjtést. Egy alkalommal a gyerekeket megkértem, kérdezzék meg a szüleiket, nagyszüleiket ismernek-e népdalokat, majd írják le azok szövegét, és hozzák el az iskolába. Az egyik kislány, többé-kevésbé ismerős dallammal ismeretlen, és nagyon izgalmas strófákat hozott. Még aznap felkerestem a családot, és Harkány Lajosné elénekelte nekem a tizenhét versszakos balladát. Óriási izgalom fogott el, mert Zala megye népi balladakincse bizony ugyancsak szegényes. Lejegyeztem, nyilvánosságra hoztam, hamarosan műsorára tűzte a rádió, adatközlőm előadásában. Aztán 1959-ben a Cserta partján című népdalgyűjteményemben publikáltam. - Később ismét bemutatták a rádióban, és akkor egy kis műsort is kerekítettek köré. Megszólaltattak egy idős asszonyt, aki osztálytársa volt Annának, ő úgy tudta, hogy egy pórszombati asszony írta a verset.

- Ha ez igaz, akkor felmerül a kérdés: népballada ez valójában?

A ravaszosan mosolygó népzene-kutató, mintha várta volna a kétkedő szavakat.

- Minden népdal úgy született, hogy először valahol, valaki leírta valamit. Énekelgetni kezdték, próbálgatták, elvettek belőle, tettek hozzá, formálgatták, átírogatták, míg egyszer csak kialakult egy többé-kevésbé állandósult változat. Itt is így történetelt. Mondjuk, az a bizonyos pórszombati asszony elkezdte írni, aztán mások átvették, és elindult a folyamai. Én később olyat is hallottam, hogy egy zalabaksai személy írta meg először. Tény - és ez úgy gondolom bizonyító erejű - több variáció is közkézen forgott, és még ma is felkutathatók lennének eddig ismeretlen formulák. A nép több mint fél évszázadon át énekelte, tehát a vers, és a dallam a nép ajkán bejárta a balladává válás ki kristályosító folyamatát. Érdekes, és ez is azt bizonyítja, amit mondtam, hogy a szöveg tartalmaz régebbi, ismertebb balladából átemelt sorokat; dallamának több motívuma pedig helyi népdalokból származik. Ez ebben az esetben nem számít plágiumnak, a nép kölcsönvehet önmagától. Számos példát lehelne fölhozni ennek a gyakorlatnak az igazolására.

Törődött papírlapot teszek elébe, az alján szálkás betűkkel gondosan odakanyarított keltezés: Zalabaksa, 1932. június 10. Beleolvas, majd szinte felkiált. - Itt van, nil Alapvetően eltér az eddig fellelt változatoktól, a versszakok száma is kevesebb.

- Ismeri őt? - teszem elé a szép fiatal lány portréját.

- Ő volt Kósa Annuska - nyúl érte, és telt ujjával érzékletesen emeli fel az asztalról a fotót. - Szép lány volt. Nagyon szép... és milyen gyermekien liszta a tekintete.

- Hogyan került a fotó eredetije a Novai Helytörténeti Gyűjteménybe?

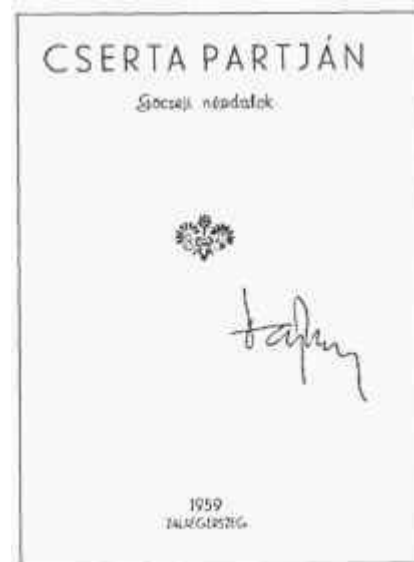
- Vaska Miklós helyi iskolaigazgató, valamikor az ötvenes években fogott hozzá a kis helyi múzeum megszerzéséhez. Az Alsóhegyen is jártak, hogy régi eszközöket gyűjtsenek össze, itt említette neki valaki, hogy szekrényének a tetijén van Annuska fényképe. Előtte néhány hete hallották a rádióban a balladát.

- Hogy kerülhetett a kép a novai hegyre?

- Miután Kósák eltemették mindkét gyereküket az anya megőrült, és hamarosan meg is halt. Az özvegyen maradt Kósa Ferenc - menekülve az iszonyatos történet emlékeitől - elvett feleségül egy alsóhegyi asszonyt. Zalabaksán mindent eladott, és az új feleséghez költözött. A háború utáni években aztán ő is meghalt.

Vajda József népzene kutató

A SZERZŐ FOTÓIVAL